

Makale tarihçesi: Alındı: 1 Şubat 2020
DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v7i1.684>

Kitap inceleme

Gülten Madendağ¹

Nesli Keskinöz Bilen (Der.) (2018). **Psikanaliz ve Göç, Gitmek mi? Kalmak mı?** İstanbul: İthaki Yayınları, ISBN: 978-605-375-884-6.

“İkinci bir âlem uğruna
Aç gözlü bir
kandırmacada
Kaybettik
elimizdekini
Ve artık
Ağaçta
yaşamayı seçmiş bir balık misali
Kıvranıp duruyoruz aptalca bir ıstırabın içinde (...)”
(Akhtar, 2018)

İnsanlık, anne karnından başlayan göç sürecini yaşamı boyunca gönüllü ya da zorunlu olarak deneyimlemeye devam ediyor. Bu deneyimin, esasları ne olursa olsun, kişiden kişiye değişen psikanalisttik etkileri de oluyor. Birbirlerinden farklı zamanlarda farklı hikâyelerden geçseler de göçmenlerin ortak paydası ruhsal dünyalarında oluşan boşluklardır.

Dünya'nın *göçler çağı* yaşadığı bu dönemde, göçmenlerin ruhsal boşluklarını anlamak ve doldurmak için psikanalistlerin bu konudaki çalışmalarına her geçen gün daha da çok ihtiyaç duyulmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında Orta Avrupa'da doğan psikanaliz, 1930'larda Nazi heyulasından kaçan bazı bilim adamlarıyla beraber Türkiye'ye gelmiştir. 1990'larda Fransa'dan tersine göç eden analistlerle ülke artık psikanalist yetiştirmeye de başlamıştır (Mercan, 2018). Bu psikanalistlerden bazıları 2003 yılında kurulan Psike İstanbul² çatısı altında çalışmalarını sürdürmektedir. Derneğin, Boğaziçi Üniversitesi'nde 11.sini düzenlediği *Psikanalitik Bakışlar Sempozyumu* bildirileri kitap haline getirilerek göç yazınına katkı sunmaktadır.

¹ Dr. Gülten Madendağ, Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kocaeli, Türkiye. E-posta: guldenmadendag@gmail.com.

² İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği; “ruhsal mekanizmayı açıklayan bir kuram, ruhsal süreçleri araştıran bir yöntem, bu yöneme dayanan bir tedavi ve bu bilgiyi nesilden nesile aktaran bir gelenek olarak psikanalizi Türkiye'de tanıtmak, yaymak ve geliştirmek amacıyla 2003 yılında kurulmuştur.” <http://www.psikeistanbul.org/pg/dernegimiz>

Psikanaliz ve Göç, Gitmek mi? Kalmak mı? başlıklı kitap, Nesli Keskinöz tarafından derlenerek, 2018 yılında İthaki Yayınları tarafından yayınlanmıştır. *Gitmek Mi? Kalmak mı?* alt başlığından da anlaşılacağı üzere kitap, hem gidenin hem kalanın hem de ne gidebilen ne de kalabilenin yani araftakilerin ruhsal boşluklarına ilişkin örnekler sunan çalışmalar içermektedir.

Yakın bir göçmen tanıdığım, menşe ülkesine duyduğu özlemi en çok topografik farklar üzerinden yaşamıştı; “yıllar böyle geldi geçti bir kere bile gök gürültüsüne doyamadım” demişti. Yakınımın gök gürültüsü özlemi, aşına olduğu coğrafyasının rahatsız edici kaybını içerir. İnsan-dışı çevredeki değişimin göçmende yarattığı duygusal etkiler Salman Akhtar tarafından *Coğrafi Olarak Yerinden Olma Travması* başlıklı bildiride etraflıca ele alınmıştır (s. 26-63). Bu konuda psikanalitik yazındaki yetersizliğe dikkat çeken Akhtar, göçmenin coğrafi yer değişikliğinin yarattığı uyumsuzluğa karşı savunmacı ve onarıcı çabalarını; “ret, dönüş, kopyalama, kavuşma ve onarım” olarak sınıflandırmıştır (s. 37-45).

Göçmenler, sürgünler veya mülteciler birçok ülkede ülkenin ideolojik ve tarihsel arka planının da etkisiyle “tekinsiz” ve “öteki” olarak konumlandırılmaktadır. Dünyada yerleşmiş bir refleks olarak yabancı düşmanlığının yakın muhatabı olan bu “tehlikeli gölgeler”, göçün yarattığı zorlukların yanı sıra gidilen ülkede gördükleri muameleyle yapısal şiddete maruz kalmaktadır. Sverre Varvin, *Mültecilerin İnsanlıktan Uzaklaştırılması: Sürgünlerin İmtihanı* isimli sunumunda mültecilere reva görülen toplumsal şiddette, siyasal ve dinsel söylemin etkisine işaret ediyor; “Mültecilerin mevcut reddindeki asıl etkenin sosyoekonomik eşitsizlik veya elit kesime karşı tepkiler olduğu iddiasını destekleyen pek bir veri yoktur. Mevcut kaygıyı kullanan ve kıskırtan, bir yandan da saldırgan dürtüleri harekete geçiren ideolojik söylemlerin rolü çok daha belirgindir” (s. 72). İdeolojik söylemin yabancı düşmanlığının mayası olduğu gerçeği ne yazık ki günümüz dünyasında göçmenlerin yaşadığı trajedilerle her gün yeniden doğrulanmaktadır.

Kültürünü kaybetme riskiyle yaşayan göçmen, ana dilini de kaybetme riski altındadır. Oysa anadil yalnızca anadil değildir. Dilin kapsayıcı ve koruyucu yanı dildeki anne özdeşiminden gelir; “dil anneye olan libido nitelikli bağıdır ve bu bağı kaybedip başka bir dil öğrenmek, anneye özgü bu bağı koparmaya yönelik bilinçdışı korkuyu tetikleyebilir” (s. 187). Dolayısıyla dilini kaybetmek anneye bağların kopması ve korumasız, kalkansız kalma tedirginliği yaratabilir. Uzun yıllar Avrupa ülkelerinde yaşayıp o ülkenin dilini öğrenemeyen Türkiyeli göçmenleri bu açıdan da düşünmek gerekiyor. Nayla De Coster, dilin kaybı ve yabancı dil öğrenememe nedenleri arasına bu korkuyu yerleştiriyor (s. 180-190). Ancak bir başka korku dalgası da anadilden uzaklaştırabiliyor. Ümit Eren Yurtsever, savaş nedeniyle evini yurdunu terk eden Alef’in analiz sürecini aktararak yeni bir ülkeye tutunamama korkusunun, *çöküş korkusunun* bilme

dürtüsünü nasıl bloke ettiğini anlatıyor. Alef; anadilini kekeleyerek konuşmaya ve sözel iletişimini azaltmaya başlamıştır. Yurtseven'e göre bu, *ilkel acıya karşı bir savunma örneğidir* (s. 105-124).

Gidenler, kalanlar ve arada kalanların hikâyelerini içerir göçmenlik. Planlı bir gidiş mi? Yoksa kurtarılma umuduyla kaçış mı? Anavatana kara çalıp başka bir yerin idealize edilmiş veya daha sonra yaşanan hayal kırıklıklarıyla bu idealizasyonun tersine dönüşü... Bu büyük değişkenlerin bahsedildiği durumlar kalma fikrinden önce gitme fikrini yaratır. Saskia Von Overbeck Ottino, gitmek ve kalmak arasındaki seçimi ötekiyle olan ilişkiler, duygulanımsal bağlar ve özneleşme ihtiyacıyla ilişkilendirir; "kalmak mı gitmek mi sorusu, bireysel ve kolektif bir rahatsızlığın, olmak ya da olmamak sahasının ortaya çıkışını temsil etmektedir" (s. 240).

Sebepleri ve süreçlerine göre yoğunluğu farklılık gösterse de her türlü göçün travmatik olduğunu savunur Salman Akhtar. Oysa göçün bireyleşme olarak ruhsal gelişime katkıları da vardır. Nuray Türksoy, göçün ergenlik gibi ayrılma-bireyleşme dönemini andırdığını söyler. Zira ergenlikte olduğu gibi göç, eski bağlardan kopup yeni bağlara tutunmayı gerektirir. Sorun yaratan bir geçmişten, çatışmalı nesnelere, baskıcı bir aileden uzaklaşarak yeni bir yaşam kurmanın, özgürleşmenin ruhsal gelişime sağladığı bir fırsat yaratır göç (s. 271-283). Bu özgürleşme hali bireyselleşmeyi ve psikolojik olarak iyileşmeyi beraberinde getirebilir.

Göçmenlerin taşıdığı ruhsal yaralar geride kalanlara da sirayet ediyor. 20 yıl yurt dışında yaşadıkten sonra ülkesine kalıcı olarak yerleşmek üzere gelen göçmen yakınım, ülkedeki kaotik ortamı görünce geri dönmek zorunda kaldı. *Anavatana'ya doycacağım* sevinci ve umudu en fazla üç ay sürmüştü. Bu süreçte her gün evin önündeki incir ağacına bakar, meyvelerin olgunlaşmasını heyecanla beklerdi, beklediğini göremeden gitti. O günlerde bir şarkı çalıyordu her yerde bütün aileyi duygulandıran; *İncirler olana kadar kalsaydın bari*. Sonradan öğrendim bu süreci öyle simgeleştirmişlerdi ki aileden kimse evine incir almıyor ve yemiyordu. Aile için bir sağ kalım suçluluğu gibiydi... Melis Tanık Sivri, göçün gidenler nezdindeki etkisi üzerinde durulurken geride kalanların, hayatta kalanların ruhsallığının ele alınmadığını vurguluyor. Hayatta kalanın yaşadığı "sağ kalım suçluluğu" Bion'un savaşta yaşadıkları ve sonrasında kuramsallaştırdığı yaklaşımla ele alınıyor (s. 168-179).

Yavuz Erten ve Sibel Mercan'ın çalışmalarında; analizanın, analistin ve psikanalizin göçü yer alırken, Deniz Yüksek Türkiye örneği üzerinden Sosyal bilimlerin göç konusuna yaklaşımını değerlendiriyor.

Göç ve göçmen konusu, 2011 yılından bu yana Suriye'de yaşanan iç savaşın sonucu olarak, Türkiye'deki gündemini koruyor. Ülkede göçmenlere yönelik yayılan yanlış bilgiler³ ve bunun yarattığı ön yargı, onlara yönelik tepkiselliği tırmandırmaktadır. Bununla beraber sayıları son

³ <https://multeciler.org.tr/suriyelilerle-igli-dogru-bilinen-yanlislar/>

yıllarda artan genellikle çocuk bakıcılığı ve ev temizliği yapan Türkmenistanlı, Özbekistanlı, Gürcistanlı emeği ucuzlaştırılmış göçmen işçilere ilişkin de psikanalitik çalışmaların artmasına ihtiyaç var, bilinmezliğin ve görünmezliğin sağaltımı için. “Bir yerlerde karşılaşıyoruz. Diğerleri gibi, alıştığı kokulardan, seslerden, renklerden, insanlardan ve hatta bakmayı sevdiği pencerelerden uzaktaki insanlara. Bir sevdiği var. Özlediği insanlar. Görmeyi istedikleri. Görmedikleri. Artık göremeyecekleri” (Sevinç, 2020).

Kaynakça

- Sevinç, M. (2020). İnsanın çıplak hali, göçmenlik, *Gazete Duvar*, 19 Mart 2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/03/19/insanin-ciplak-hali-gocmenlik/>
- Akhtar, S. (2018). *Göç ve Kimlik, Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm*, İstanbul: Sfenks Kitap.
- Mercan, S. (2018). “Psikanalist ve Psikanalizin Göçü Tarihsel Bir Bakış”, *Psikanaliz ve Göç, Gitmek mi? Kalmak mı?*, der. Nesli Keskinöz Bilen, İstanbul: İthaki Yay., s. 254-270. <http://www.psikeistanbul.org/pg/dernegimiz>
<https://multeciler.org.tr/suriyelilerle-iligili-dogru-bilinen-yanlislar/>